

พิชสมนไพรวงศ์สาบเสือ

โดย

ก้องกานดา ชยามฤต

เรื่อง พืชสมุนไพรวงศ์สายเคื่อ (Compositae)

(Some Medicinal Plants of the Family Compositae)

ชื่อผู้เสนอ นางกนกานลา ชยามฤต

ตำแหน่ง นักวิทยาศาสตร์ 4

ที่ทำงาน หอพรรณไม้ กองบำรุง

บทคัดย่อ

การศึกษาพืชสมุนไพรวงศ์สายเคื่อ ได้จากการตรวจค้นเอกสารและศึกษาจากตัวอย่างพันธุ์ไม้ในหอพรรณไม้ โดยวิเคราะห์หาชื่อพืชใหญ่ๆ ของวงศ์สายเคื่ออันเป็นหลักสำคัญในการที่จะสืบค้น สอบทานข้อมูลต่าง ๆ ของพืชนั้น ๆ โดยพิจารณาต่อไป

พืชสมุนไพรวงศ์สายเคื่อมีอยู่ด้วยกัน 30 กว่าชนิด ซึ่งจะนำมากล่าวเฉพาะชนิดที่พบเห็นได้ทั่วไปและรู้จักกันดี พร้อมทั้งได้บรรยายลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ในเวศน์วิทยา และสรรพคุณของพืชเอาไว้อย่างสั้น ๆ อันได้แก่ สายแรงสาบกา (Ageratum conyzoides); นกคังโถ (Chrysanthemum coronarium); แอหนัง (Crossostephium chinense); กระเม็ง (Eclipta prostrata); โคนมูรม (Elephantopus scaber); ทางปลาชอน (Emilia sonchifolia); สายเคื่อ (Eupatorium odoratum); ทานตะวัน (Helianthus annuus); นกกดหอม (Lactuca sativa); คงเรืองใหญ่ (Tagetes erecta); นกกรากทะเล (Wedelia biflora).

พืชสมุนไพรวงศ์สาบเสือ (Compositae)

พืชวงศ์สาบเสือที่พบในประเทศไทย เฉพาะชนิดที่มีสรรพคุณเป็นพืชสมุนไพร มีอยู่ด้วยกันประมาณ 30 กว่าชนิด ซึ่งจะนำมากล่าวเฉพาะชนิดที่พบเห็นได้ทั่วไป สรรพคุณที่กล่าวถึงได้คนควาและเรียบเรียงมาจากเอกสารอ้างอิง การเสนอข้อมูลเหล่านี้เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้อื่นอื่น ๆ ได้ศึกษาพัฒนาในการนำพืชสมุนไพรของไทยมาใช้ ให้เกิดประโยชน์ ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

Ageratum conyzoides Linn.

สาบแร้งสาบกา, หญ้าสาบแสง (เชียงใหม่); ทับเสือเล็ก (สิงห์บุรี); เทียนแม่ฮาบ (เลย); หญ้าสาบแร้ง (ราชบุรี).

ไม้ล้มลุกอายุ 1 ปี, สูง 10-100 ซม, ลำต้นเป็นรูปทรงกระบอก มีขนสีเทา กระจาย. ใบ รูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปรี, กว้าง 1.5-6 ซม, ยาว 2-8 ซม, ปลายใบมนหรือค่อนข้างแหลม, โคนใบแหลม, ขอบใบหยักมน, เนื้อใบบางเหมือนแผ่นกระดาษ, ก้านใบสีเขียว มีขนยาวทั้ง 2 ด้าน, ก้านใบยาวประมาณ 1 ซม, มีขน. กอกลีขาวหรือม่วงจาง วัดผ่าศูนย์กลาง 3-4 มม, ออกเป็นช่อที่ปลายยอด, ก้านดอกยาว 0.5-2 ซม, มีขนนุ่ม, ใ่วประดับรูปดอกแถมขอบขนานแคบ ยาว 3-4 มม, ปลายแหลม ด้านนอกมีขน กลีบดอก เชื่อมติดกันเป็นรูปท่อ ปลายมี 5 แฉก ยาวประมาณ 2 มม, ท่อรังไข่ยาวพ้นท่อกลีบดอกประมาณ 1 มม, ผล แท่ง, รูปขอบขนานแคบ ยาว 1.5-1.75 มม, สีดำ, มี 5 สัน.

นิเวศน์วิทยา เป็นไม้พื้นเมืองของอเมริกาเขตร้อน ปัจจุบันเป็นวัชพืชที่พบทั่วไปตามที่รกร้างว่างเปล่า ออกดอกตลอดปี

สรรพคุณ ใบ ต้มกินแก้ไข้ (24) ทำเป็นยาพอกแผล ยาห้ามเลือด (3) พอกแก้คัน (3, 19) และทาภายนอกแก้ปวดเมื่อย (3) พอกที่ท้องแก้อาการท้องร่วงในเด็ก (24) นำคั้นจากใบใช้หยอดตาแก้ตาเจ็บ ทำให้ตาเจริญ, ทั้งต้นแก้ไข้ ขับระดู ขับปัสสาวะ ขับลม แก้บิด แก้อุจจาระท้องอืดเฟ้อ (19) นำคั้นจากรากยับยั้งการเจริญของก้อนเนื้อ (3).

Chrysanthemum coronarium Linn.

ผักกาดขาว (ภาคกลาง); งาไซ, ผักชีควาย (ภาคเหนือ).

ไม้ล้มลุกอายุ 1 ปี, สูง 20-60 ซม. ใบ รูปขอบขนาน, ขนาดกว้าง 1-4 ซม,

ยาว 3.5-7 ซม, โคนมน ๆ จะเล็กกว่านี้, ขอบใบจักลึกเข้าหาเส้นกลางใบทั้งสองข้าง, โคนใบจักเป็นพู่แคบ ๆ มักจักเป็นซี่ฟันขนาดกว้าง 1-2 มม, อยู่ 2-3 ซี่. ดอก วัคผ่าศูนย์กลาง 3.5-5.5 ซม, ออกเดี่ยว ๆ ที่ปลายกิ่ง รั้วประดับมี 3-4 วง รูปไข่ กลีบดอกวงนอกส่วนปลายสีเหลืองสดหรือเหลืองเข้ม บางครั้งสีขาวแต่โคนเหลือง รูปชอมขนานกว้าง 5-8 มม, ยาว 1-1.5 ซม, ปลายตัดและเป็นร่องลึกที่ปลายกลีบ กลีบดอกวงใน ยาว 4.5-5.5 มม, โคนเชื่อมติดกันเป็นคอสีเขียว ปลายแผ่ออกสีเหลือง. ผล แห่งรูปลูกข่าง ยาว 2-3 มม, เป็นสัน มีคอดมนแน่นระหว่างสัน.

นิเวศน์วิทยา เป็นไม้พื้นเมืองของประเทศแถบเมดิเตอร์เรเนียน.

สรรพคุณ ผสมกับพริกไทยดำแก้โรคโกลโนเรีย (3, 7) ดอกเป็นยาขมเจริญอาหาร และยาชวยย่อย (3)

Crossostephium chinense (Linn.) Makino

แอหนัง, ปากหลาน (กรุงเทพฯ); เล่านังฮวย (จีน).

ไม้พุ่ม, สูง 10-30 ซม, ลำต้นแตกกิ่งก้านสาขาใกล้ผิวดิน. ใบ กว้างและมีแผลใบใกล้ ๆ ปลายกิ่ง, โคนมน, รูปชอมแคบ หรือ รูปหอกกลับ ขนาดกว้าง 4-12 มม, ยาว 20-50 มม, ขอบเรียบ, ปลายใบกลม หรือ มน, โคนใบสอบแคบยาวไปยังก้านใบ, มีขนสีเทาหนาแน่นทั้งสองด้าน. ดอก วัคผ่าศูนย์กลาง 7 มม, ออกเป็นช่อยาว 3-10 ซม, ก้านดอกยาว 6-17 มม, รั้วประดับมีขนหนาแน่น, เรียงเป็น 3 วง, วงนอกรูปรี ปลายมนหรือแหลม, วงกลางแคบ, วงในสั้นกว่าเล็กน้อย รูปชอมขนาน, ดอกวงนอกเป็นดอกเพศเมีย มี 1 วง, กลีบดอกเป็นรูปท่อ, ยาว 1.5 มม, ดอกวงในเป็นดอกสมบูรณ์เพศ, ท่อกลีบดอก ยาว 1.5 มม, ปลายแยกเป็นซี่ฟันมี 5 ซี่. ผล รูปชอมขนาน, ยาว 1 มม, มี 5 สัน, มีเกล็ด.

นิเวศน์วิทยา เป็นไม้พื้นเมืองของจีน และฟิลิปปินส์ ชอบขึ้นตามหินปูน มักพบตามหลุมบ่อใกล้ชายทะเล นิยมปลูกเป็นไม้ประดับ

สรรพคุณ ใบ แก้ไข้หวัด แก้ฝีฝีักบัว ฝี แผลเปื่อยเรื้อรัง (22) ขับลม ขับระดู (19, 22).

Eclipta prostrata Linn.

กะเม็ง, กะเม็งตัวเมีย (ภาคกลาง); บั้งก็เข้า (จีน); หญ้าสับ, ช่อมกैया (ภาคเหนือ).

ไม้ล้มลุกอายุ 1 ปี, ลำต้นทรง สูง 10-80 ซม., แตกกิ่งก้านสาขาที่โคนต้น, มีขน หรือคอนข้างเกลี้ยง, ใบ รูปหอก หรือรูปรี ขนาดกว้าง 0.5-2.5 ซม, ยาว 3-10 ซม, ปลายใบแหลม, โคนใบสอบแคบ, ขอบใบเรียบ หรือจักเป็นฟันเลื่อยเล็กน้อย, เนื้อใบคล้ายกระดาษ, มีขนนุ่มทั้งสองด้าน, ไม้มีก้านใบ หรือก้านใบสั้นมาก. กอก วัค ผ่าศูนย์กลาง 6 มม, ก้านดอกเรียวบาง, ยาว 2-4.5 ซม, รัวประดับรูปไข่, ปลายแหลม, ขนนุ่ม, ยาวประมาณ 6 มม, กลีบดอก สีขาว ในดอกวงนอกยาวประมาณ 2.5 มม, โคนจะเชื่อมติดกันเป็นรูปท่อ, ปลายแยกออกเป็นแผ่นบน, ตอนปลายจะจักเป็นซี่ฟันมน 2 ซี่, ในดอกวงในเชื่อมติดกันเป็นรูปท่อยาวประมาณ 2 มม, ผล แห้ง, รูปปลอกข้าง, สีดำ, ที่ปลายมีขนสีขาว หรือไม้ก็เกลี้ยง, ยาวประมาณ 3 มม.

นิเวศน์วิทยา ชอบขึ้นในที่โล่งแจ้ง คอนข้างชุ่มชื้น พบทั่วไปตามสองข้างทางริมคูน้ำ นาข้าว ตามหาดทราย.

สรรพคุณ ทั้งคน รักษาเมื่แรง แก้หืด หลอดลมอักเสบ ผาศสมาน แก้อุจจาระเสีย ขับกลากเกลื้อน (19) ห้ามเลือด บำรุงไต แก้อาเจียนเป็นเลือด ไอเป็นเลือด บัสสาวะเป็นเลือด ถ่ายเป็นเลือด ตำใส่อกเสม คัมภีร์เสมเรือรัง เลือดกำเอาออก (22, 26) แก่ตทขาวมาก แก่คอทียบ (22) บำรุงอวัยวะเพศ ชับน้ำหนอง (26) ใช้ดูหาเหิงอกจะบรรเทาอาการปวดฟัน (17, 22) น้ำคั้นจากใบผสมกับน้ำมันมะพร้าวใช้ใส่ผม จะทำให้ผมดกและดำเป็นมัน แก่ผมหงอกก่อนวัย (17, 19) ผสมกับน้ำผึ้ง เป็นยาแก้หวัดที่มีน้ำมูกไหลในทวาร (13) แก่เด็กปากเมื่อยเจ็บ เนื่องจากเชื้อรา (81) แก่แมลงป่องต่อย (49) รากเป็นยาถ่าย ทำให้อาเจียน น้ำคั้นจากต้นปนกับกลินหอมใช้เป็นยาสุกคัมแก้หวัดซึ่งมีน้ำมูกไหล และโรคคิซาน (13) ผสมกับพริกไทย ปนน้ำผึ้งกวนปั้นเป็นลูกกลอนกินประจำเช้าเย็น ทำให้ร่างกายแข็งแรง แก่ปวดเมื่อยไค้คิ (21)

Elephantopus scaber Linn.

โคโมรัม (ภาคกลาง); ซีไฟนกลุ่ม (เลย); คิงไฟนกลุ่ม (ชัยภูมิ); เคยโป้, หญ้าโกนกลุ่ม, หญ้าปราบ, หญ้าสามสิบสองหาบ, หนาคณา (ภาคใต้); ตะชีโกวะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน); หญ้าไฟนกลุ่มหนาคณา (กะเหรี่ยง); หนาคมีแคลน (สุราษฎร์ธานี).

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี, ลำต้นแข็ง ค้างตรง, สูง 10-70 ซม, แตกกิ่งก้านสาขา, มีหัวเลื้อยไค้คิน, ขนยาวราบ, ใบ รูปไข่กลับแกมขอบขนาน ขนาดกว้าง 1-6 ซม, ยาว

5-38 ซม, ส่วนใบบนจะเล็กกว่า ใบล่าง ๆ จะเรียงตัวเป็นรัศมีออกไปจากจุดเดียวกันใกล้
 นิวคิน ปลายใบมน หรือ กลม หรือ แหวม, โคนใบสอบแคบ, ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย หรือ
 ซี่ฟันถี่ ๆ หรือ ค่อนข้างเรียบ, มีขน ประปรายทั้งสองข้าง หรือ คานบนค่อนข้างเกลี้ยง,
 ไม่มีก้านใบ. หลอด ก้านดอกยาว, แฉก และแตกเป็นสองข้างเท่า ๆ กัน, ที่โคนดอกจะ
 มีใบประดับ 3 ใบ รูปไข่กว้าง, แฉก, ปลายแหลม, ฐานประดับดอกกลมขอบขนาน, ปลาย
 แหลม, เว้าเข้าข้างใน, วงนอกสุดเกลี้ยง หรือมีขนกระจาย, ยาวประมาณ .5 ซม, วงใน
 สุดมีขนนุ่ม, ยาวประมาณ 1 ซม. กลีบดอก ยาว 7-9 มม, กลีบเลี้ยงดอกสีขาว ส่วนปลายที่
 แฉกออกมีสีม่วงแดง หรือม่วงจาง หายากที่สีขาว, ผล แห้ง รูปขอบขนานแคบ, ยาวประมาณ
 4 มม, มีขน, ยาว 5-6 มม.

นิเวศน์วิทยา พบทั่วไปตามทุ่งหญ้า, สองข้างทาง, ชายป่าและป่ารุ่น.

สรรพคุณ ทั้งต้น เป็นยาฝาดสมาน ขับน้ำเหลืองเสีย แก้ไข้ ขับปัสสาวะ บำรุงหัวใจใช้ในราย
 ที่ถูกงูกัด (3) บำรุงกำลัง (27) แก้ชักเส็บ ห้ามเลือดถ้าเอา ผลที่สุกนี้ นึ่ง ชักเบา บิด
 เห็นช้ำ ทองาน ฝักบัว (22) รากและใบต้ม เป็นยาสดชื่น ขับปัสสาวะ อากาศท้องร่วง
 โรคบิด โรคขม และกระเพาะเป็นแผล ราก แก้ตาเจ็บ บดผสมกับพริกไทยแก้ปวดฟัน (3)
 แก้บิด แก้ท้องเสีย แก้ใจ แก้ไข้ ขับพยาธิตัวกลม, บำรุงหัวใจ, ขับเหงื่อ ขับระดู (19)
 ใบต้มกับน้ำนั้นมะพร้าวใช้รักษาแผลของโรคผิวหนัง แผลสดแผลที่สีกัดไลจจากคนพืชมฤทธิเป็นยา
 ปฏิชีวน. (3) รากต้ม รับประทานเพื่อ ลดอุณหภูมิ ใบต้มอาบหลังคลอดบุตร กินแก้กำเริบ
 ในสตรี (24).

Emilia sonchifolia (Lam.) DC.

ทางปลาช่อน (ภาคกลาง); ผักแดง (เลย); ผักบั้ง (ลำปาง); เติยะเอ็ง (จีน)

ไม้ล้มลุกอายุ 1 ปี, ลำต้นสูง 25-45 ซม, ต้นค่อนข้างเกลี้ยง. ใบ ไม่มีก้านใบ,
 ขนาดกว้าง 1-8 ซม, ยาว 4-16 ซม, ใบล่าง ๆ บางที่จะออกเป็นรัศมีจากจุดเดียวกันใกล้
 นิวคิน, ขอบใบที่ส่วนล่างจักเว้าลึกเข้าหาเส้นกลางใบ แบ่งใบส่วนบนออกเป็นรูปค่อนข้างกลม
 รูปไข่ รูปไข่ รูปไข่แกมสามเหลี่ยม หรือรูปไข่กลับ, ขอบใบจักเป็นซี่ฟันเล็กน้อยและไม่สม่ำเสมอ,
 บางที่ที่โคนใบจะสอบแคบเข้าสู่อเส้นกลางใบกลายเป็นก้านใบ, ใบกลาง ๆ จะเล็กกว่า รูปดอก
 แกรมรูปไข่ ขอบเรียบ หรือจักเป็นซี่ฟันไม่เท่ากัน ส่วนใบบน ๆ จะเล็กกลม โคนเป็นรูปหัวใจ
 ใบที่ตอนกลางและตอนบนจะเรียงตัวอยู่ห่าง ๆ กัน ใบทั้งหมดปลายใบจะแหลม, เนื้อใบเกลี้ยง

หรือคองข้างเกลี้ยง, ดอก กว้าง 4-5 มม, ยาว 8-10 มม, ออกเป็นช่อบาง ๆ หายาก
ที่ดอกเดี่ยวๆ, รั้วประดับมี 1 วง, รูปขอบขนานแกม, ปลายแหลม, ยาว 9-12 มม, กลีบดอก
สีส้มจาง, ยาว 9 มม. ผล แห้ง, ยาวประมาณ 3 มม, มี 5 สัน มีขนสีขาว ยาว 8 มม.

นิเวศน์วิทยา พบทั่วไปตามทุ่งหญ้าโล่ง หรือขึ้นปะปนกับวัชพืชทั่วไป ทั้งแก่ความสูงระดับน้ำทะเล
ถึง 500 ม.

สรรพคุณ ทั้งคน เป็นยาแก้ไข้ (3, 12) ขับเสมหะ ห้ามเลือด ฝากสมาน แก้หืด แก้ไอ (19)
ทั้งกินทั้งอาบ แก้เด็กเป็นฝีตามขวาง เม็ดผื่นคันตามตัว (21) แก้ก้อนซีสต์อักเสบ เจ็บคอ ตาแดง
บิ๊ด อูจจาระเป็นเลือด ลอกอาการบวมหน้า (22) น้ำคั้นตากใบ ใช้หยอดตาหยอดหูแก้ตาเจ็บ
หูเจ็บ (3) รากแก้ท้องเสีย (3, 19) ใบและดอก ใช้ห้ามเลือด (19)

Eupatorium odoratum Linn.

สาบเสือ (สิงห์บุรี); ช้างฉกรรกร, ยี่สุ่นเถื่อน (สุราษฎร์ธานี); จีโปกววย, ไซโปก, เซโปกววย,
บ่อใส, เพาะจีแก (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน); บานร้าง, ฉักกรรกร (ราชบุรี); เบญจมาศ (ตราด);
ฝรั่งรูกี้, ฝรั่งเหาะ (สุพรรณบุรี); พาหัง (รัฐชาน-เชียงใหม่); มนทน (ชาวมอ-เพชรบูรณ์);
มุงกระต่าย (อุตรธานี); ไร่เกย (ระนอง); หญ้าคาหัง (รัฐชาน-แม่ฮ่องสอน); หญ้าคองวาง
(สระบุรี); หญ้าดอกขาว (ทั่วไป); หญ้าฝรั่งเศส (จันทบุรี, ตราด); หญ้าพระศิริไอยสวรรค์,
หมาหลง (ชลบุรี); หญ้าเมืองววย, หญ้าเมืองฮ้าง (เหนือ); หญ้าส้มเมือง (หนองคาย);
หญ้าเลาฮ้าง (ขอนแก่น); หญ้าเห็บ (อิสาน); หนองเส่งเปรง, เส่โปกววย (กะเหรี่ยง-
เชียงใหม่).

ไม้พุ่มแตกกิ่งก้านสาขามาก ลำต้นเป็นแท่งรูปทรงกระบอก มีขนนุ่มประปราย ใบ
ออกตรงข้ามกันเป็นคู่ ๆ รูปไข่แกมสามเหลี่ยม ขนาดกว้าง 3-6 ซม, ยาว 5-10 ซม, ปลายใบ
เรียวแหลม โคนใบสอบแคบเป็นรูปติ่ม ขอบใบจักเป็นซี่ฟันหยาบ ๆ ขนนุ่มทั้งสองด้าน มีต่อมค้ำ
ไตใบ ก้านใบยาวไม่เกิน 6 ซม, ดอก ดอกสีน้ำเงินแกมม่วงจาง ๆ บางทีสีขาว กระจุกกัน
กลาง 3 มม, ออกเป็นช่อที่ปลายยอด รั้วประดับยาวประมาณ 1 มม, เรียงซ้อนกันมี 4-5 วง
รั้วคานนอกเป็นรูปไข่, รั้วคานในรูปขอบขนานแกม, ปลายแหลม, สีขาว, มีเส้นซี่กสีเขียว 3 เส้น.
ผล แห้ง เรียวบาง ยาว 4 มม, สีดำ เป็นสัน มีขน ยาว 5 มม.

นิเวศน์วิทยา พบเป็นวัชพืชขึ้นทั่วไป.

สรรพคุณ ใบคำพอกปากแผล ห้ามเลือดได้ (19, 22) ทางภาคเหนือนิยมใช้มาก (23) คน ใบ และก้านใบ มีกลิ่นหอมแรง ใช้เป็นยาฆ่าแมลง (20) ทั้งกันไข้เบื่อปลา (5).

Helianthus annus Linn.

ทานตะวัน, บัวทอง (ภาคเหนือ); ซอนตะวัน (ภาคกลาง).

ไม้ล้มลุกอายุ 1 ปี, สูง 1-4 ม, ลำต้นตั้งตรง แข็งแรง, มีขนสาบแข็ง. ใบ ออกสลับกัน, รูปไข่, ขนาดกว้าง 3.5-4.5 ซม, ยาว 7-45 ซม, ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย, มีขนแข็งทั้งสองด้าน, ก้านใบยาว. กอก มีขนาดใหญ่ กว้าง 3-30 ซม, หรือมากกว่านี้, ก้านดอกยาว, จานรองดอกแบน, กลีบดอกวงนอกสีเหลืองอ่อนหรือสีเหลืองทอง, ยาว 2.5-10 ซม, กลีบดอกวงในสีเหลือง. ผล สีขาว สีออกเหลือง หรือสีดำ, ยาว 6-77 มม,

นิเวศน์วิทยา เป็นพืชพื้นเมืองของอเมริกาเหนือ นิยมปลูกเป็นไม้ประดับ.

สรรพคุณ เมล็ด เป็นอาหาร ขับปัสสาวะ ขับเสมหะ แก้ไอ แก้บิด (19, 22) ขับหนองใบ ผิวกีบัว แก้ไข้หวัด (21) น้ำมันจากเมล็ดเหมาะสำหรับลดไขมันในเส้นเลือด (25) ใบ ใช้รักษาโรคพิษ เบาหวาน (19) เปลือกเมล็ดแก้อาการหูด (22) แกนต้น ขับปัสสาวะ แก้ไข้ในทางเดินปัสสาวะ นิ่วในไต ปัสสาวะเป็นเลือด ปัสสาวะขุ่นขาว ไตกรน แผลมีเลือดออก ออก ขับขับ ทำให้ตาสว่าง แก้เวียน หน้าบวม บวมคุด กัดหลอดลมอักเสบ ฐานรองดอก แก้อาการปวดหัว ตาลาย ปวดฟัน ปวดท้องโรคกระเพาะ ปวดประจำเดือน และนิ่วม ราก แก้อาการปวดของแน่นหน้าอก ฟกช้ำ เป็นยาระบาย ขับปัสสาวะ ขับพยาธิไส้เดือน (22).

Lactuca sativa Linn.

ผักกาดหอม, ผักสลัด (ภาคกลาง); ผักกาดบี (ภาคเหนือ); พังฉ่าย (จีน).

ไม้ล้มลุก, ตั้งตรง, สูงถึง 1 ม, ใบ ไม้มีก้านใบ ใบที่โคนมีขนาดใหญ่ออกจาก ลำต้นทึบผิวดิน, รูปขอบขนานกว้าง หรือ รูปไข่กลับแกมขอบขนาน, ขนาดกว้าง 2.5-10 ซม, ยาว 6-14 ซม, ปลายใบกลม, โคนใบเป็นกึ่งหูโอบหุ้มลำต้น, ขอบใบเรียบ หรือจักเป็นซี่ฟัน, กอก สีเหลือง ออกเป็นช่อกระจายที่ปลายยอด, ก้านดอกยาว 1.5-2 ซม, ริวประดับ รูปไข่ หรือรูปหอก, ยาว 10-13 มม, เกดียง, ปลายกลม, เรียงเป็น 3-4 วง; กลีบดอก ยาวพื้น ริวประดับ. ผล แห้ง, รูปไข่กลับ, สีดำ, แบน, มีขน.

นิเวศน์วิทยา เป็นพืชพื้นเมืองของทวีปยุโรป นิยมปลูกเป็นพืชสิกรวม.

สรรพคุณ ใบ เป็นอาหาร ทำให้หลับ น้ำคั้นจากใบ แก้ไข้ ขับปัสสาวะ ขับเหงื่อ แก้ไอ
เมล็ดมีรสขม เป็นยาหลอกลิ้น (19)

Tagates erecta Linn.

ควาเวืองใหญ่ (ภาคกลาง); คำปู้หลวง (ภาคเหนือ); พอทุ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน).

ไม้ล้มลุก, สูง 15-50 ซม, แตกกิ่งก้านสาขามาก. ใบ ออกตรงข้ามกันเป็น
คู่ ๆ, ใบบน ๆ ออกสลับกัน, รูปรี หรือรูปหอกแกมขอบขนาน, ขนาดกว้าง 5-7 ซม, ยาว
5.5-12 ซม, ปลายใบแหลม, ขอบใบที่ปลายจักเป็นซี่ฟันห่าง ๆ, มีต่อมรูปกลม หรือค่อนข้าง
กลม สีเหลืองอยู่ประปราย, กอก ออกเดี่ยว ๆ ตามปลายยอด, วัคน้ำศูนย์กลาง 5-7 ซม,
สีส้ม หรือเหลือง, ก้านดอกยาว 4-16 ซม. ผล แห้ง, รูปขอบขนาน, สีดำ, มีขน 3-10
เส้น.

นิเวศน์วิทยา เป็นพืชพื้นเมืองของประเทศแบงกาลีโก นิยมปลูกเป็นไม้ประดับ.

สรรพคุณ กอก แก้โรคริดสีดวงทวาร (3,7) ฟอกเลือด (3) ขับคอก มีรสขม ดุนเล็กน้อย
ใช้กลดอมทับ ขับร้อน ขับลม ละลายเสมหะ แก้เวียนหัว ตาเจ็บ ไอคิว ไคกรน เก้านมอักเสบ
คางทูม และเรียกเนื้อ ทำให้แผลหายเร็ว หลดกลมอักเสบ ใบ รสขม เย็น มีกลิ่นฉุน ใช้ทา
แผลเปื่อยเน่า ผื่นต่าง ๆ (3, 22) น้ำคั้นจากใบใช้รักษาโรคหูเจ็บ (3).

Wedelia biflora (Linn.) DC.

ผักคราดทะเล (กรุงเทพฯ).

ไม้ล้มลุกอายุหลายปี, แตกกิ่งก้านไม่เป็นระเบียบ, เลื้อยพัน, สูง 3-5 ม,
ลำต้นเป็นสัน, มีขนกระจาย, ใบ รูปไข่ ขนาดกว้าง 3-8 ซม, ยาว 7-14 ซม, ใบบน ๆ
จะมีขนาดเล็กกว่า, ปลายใบเรียวแหลม, โคนใบสอบแกมเป็นรูปลิ้น บางทีกลม, ขอบใบจัก
เป็นซี่ฟันแกมฟันเลื่อยห่าง ๆ เนื้อใบเขียวสด, มีขนนุ่มทั้งสองด้าน ก้านใบยาว 1-2.5 ซม,
กอก สีเหลือง ออกเดี่ยว ๆ ที่ปลายยอด, วัคน้ำศูนย์กลาง 1-2 ซม, ก้านดอกยาว 1-5 ซม,
เล็กเรียว, รั้วประดับรูปขอบขนาน, ปลายมน หรือ แหลม, โคนงอ, มีขนนุ่ม, ยาว 5-7 มม,
ดอกวงนอกเป็นเพศเมีย กลีบดอกยาว 9-13 มม, ปลายกลีบดอกเว้าเป็นแฉง หรือค่อนข้างตัด
และจักเป็นซี่ฟัน มี 3-3 ซี่, ดอกวงในเป็นดอกสมบูรณ์เพศ, กลีบดอกยาว 5 มม, ปลายทอ
แยกเป็นซี่ฟันมี 5 ซี่. ผล แห้ง สีน้ำตาลแก่ ปลายตัด ยาว 3-3.5 มม, ขนยาว 2-2.5 มม.

นิเวศน์วิทยา พบขึ้นทั่วไปตามหาดทราย หรือคานหลังป่าชายเลน ริมฝั่งน้ำ ทุ่งนาที่แห้งแล้ง
สรรพคุณ ใบตำผสมกับมะนาว เป็นยาพอกแผลโดนของมีคมบาด แผลงัดตัวกัดต่อย แก้ผิวหนัง
คาง เสนเลือกชอก (24) บดเป็นยาพอกที่ท้องหญิงหลังคลอดบุตร นำคั้นจากใบผสมกับนมวัว
ดื่มเป็นยารักษาหลังคลอดบุตร และรักษาแกมโรค คอก เป็นยาถ่ายอย่างแรง ราก รักษา
โรคโกโนเรีย และนิ่วในกระเพาะปัสสาวะ ทั้งคนแก่ปวดหัวและแก้ไข้ (2).

1. Backer, C.A. and R.E. Bakhuizen van den Brink, Jr. 1963.
Flora of Java. Vol. 2. Groningen : P. Noordhoff Ltd.
2. Burkill, I.H. 1966. A Dictionary of the Economic Products of the Malay Peninsula. Kuala Lumpur : Art Printing Works.
3. Chopra, R.N. 1956. Glossary of Indian Medicinal Plants.
New Delhi : Council of Scientific & Industrial Research.
4. Craib, W.G. 1928. Flora Siamensis Enumeratio. Vol. 1. Bangkok :
Siam Society.
5. Dassanayake, M.D. 1980. A Revised Handbook to the Flora of Ceylon.
Vol. 1. New Delhi : Amerind Publishing Co. Pvt. Ltd.
6. Dastur, J.F. 1962. Medicinal Plants of India and Pakistan.
Bombay : D.B. Taraporevala Sons & Co. Private Ltd.
7. Dymock, W. et al. 1891. Pharmacographia Indica. Vol. 2.
Delhi : Jayyed Press.
8. Hooker, J.D. Compositae. in Hook.f. 1881. The Flora of British India. Vol. 3. Kent : L. Reeve & Co.
9. Huang, T.C. and H. Ohashi. 1977. Flora of Taiwan. Vol.
Taiwan : Epoch Publishing Co.
10. Koster, J.T. 1955. The Compositae of the Malay Archipelago.
Blumea. Vol. 1. 351-536.
11. Kurz, S. 1877. Forest Flora of British Burma. Vol. 2. Calcutta :
Office of the Superintendent of Government Printing.

12. Sulit, M.D. 1948. Local Medicinal Plants sold in the City of Manila. Philippines : Bureau of Forestry.
13. Suwal, P.N. 1970. Medicinal Plants of Nepal. Kathmandu : Jore Ganesh Press.
14. Walker, E.H. 1976. Flora of the Okinawa and Southern Ryukyu Islands. Okinawa : Forestry Bureau Government of Ryukyu.
15. Webb, L.J. 1948. Guide to the Medicinal and Poisonous Plants of Queensland. Melbourne : J.J. Gourley.
16. เต็ม สมิตินันท์. 2523. รายชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พื้นพิภพดิษฐ์.
17. พยอม ตันทีวัฒน์. 2521. สมุนไพร. สมาคมสมุนไพรแห่งประเทศไทย : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
18. พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ. 2524. คู่มือการใช้สมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสารมวลชน จำกัด
19. ลัดดาวัลย์ บุณรัตนกรกิจ และ ถนอมจิต สุมาวีกา. 2521. ชื่อพืชสมุนไพรและประโยชน์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : แผนกวิชาเภสัชพฤกษศาสตร์.
20. สมพร ภูคิยานันต์. 2524. สมุนไพรใกล้ตัว. ตอนที่ 2. กรุงเทพมหานคร : กรป.กลาง
21. สายสนม กิตติขจร. 2526. ตำราสรรพคุณสมุนไพรยาไทยแผนโบราณ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย.
22. สำลี ใจดี และคณะ. 2525. การใช้สมุนไพร. เล่ม 1-2. คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : บริษัทสารมวลชนจำกัด.
23. สมาคม ร.ร.แพทย์แผนโบราณ : 2507-2516. ประมวลสรรพคุณยาไทย. ภาค 1-3. กรุงเทพฯ : สำนักวัดพระเชตุพน.

24. Hooper, David. 1929. On Chinese Medicine : Drugs of Chinese Pharmacies in Malaya. Garden's Bulletin. Vol. 6.
25. Loewenfeld, Claire and Philippa Rack. 1974. The Complete Book of Herbs and Spices. Great Britain : Red wood Burn Ltd.
26. เจนกิจ เวชพงศา. 2526. สมุนไพรจีน. กรุงเทพมหานคร : หจก. คุณพินอักษรกิจ.
27. เศรษฐา พยากรณ์. 2525. สมุนไพรในชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร : พี.เอส.การพิมพ์.